

دانشگاه امام حسین (ع)
موسسه تحقیقات

خورشید شهادت

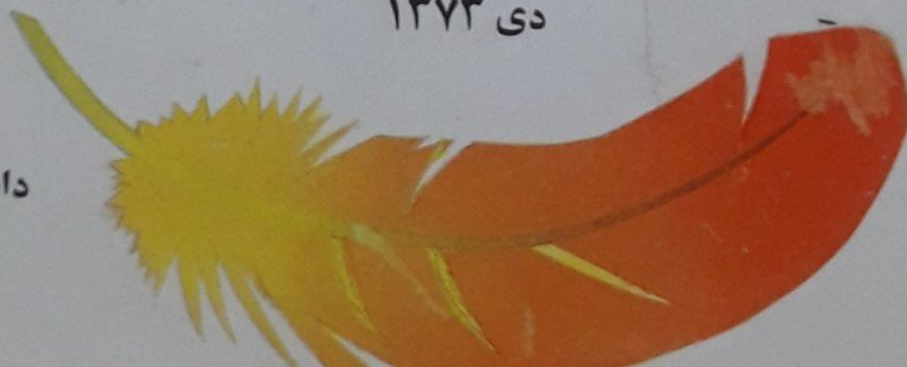
مجموعه مقالات برگزیده

اولین سمینار بررسی ابعاد زندگانی امام حسین (ع)

(بررسی منابع و تبیین تحریفات)

دی ۱۳۷۳

دانشگاه امام حسین (ع)
پژوهشکده علوم انسانی

سمینار بررسی ابعاد زندگانی امام حسین (ع) (اولین: ۱۳۷۳: تهران)
خورشید شهادت: مجموعه مقالات برگزیده اولین سمینار بررسی ابعاد زندگانی امام حسین (ع). -

تهران: دانشگاه امام حسین (ع)، مؤسسه چاپ و انتشارات، ۱۳۷۴.

۳۹۶ ص. - (دانشگاه امام حسین (ع)؛ ۳۴: پژوهشکده علوم انسانی (۱۴).

Khorshid - e Shahadat

ص. ع. به انگلیسی

The Lectures of first seminar on the study of Imam Hossein (pbh) life

کتابنامه

۱. عاشورا - تاریخ نویسی ۲. واقعه کربلا ۳. حسین بن علی (ع)، امام سوم، ۴ - ۶۱ ق.

۴. عاشورا - کنگره‌ها ۵. علوم اسلامی - کنگره‌ها الف. عنوان ب. عنوان: مجموعه مقالات برگزیده اولین

سمینار بررسی ابعاد زندگانی امام حسین (ع) ج. دانشگاه امام حسین (ع) - پژوهشکده علوم انسانی

BP

۴۱/۵

۹ خ ۸ س /

۱۳۷۴

خورشید شهادت

مجموعه مقالات برگزیده اولین سمینار بررسی ابعاد زندگانی امام حسین (ع)

حروفچینی: مدیریت خدمات علمی پژوهشکده علوم انسانی

ویراستار: دکتر محمد دانشگر

لیتوگرافی: آریا

چاپ و صحافی: مهر

تیراژ: ۲۰۰۰

چاپ اول: پاییز ۱۳۷۴

نشانی: تهران: بزرگراه شهید بابایی - دانشگاه امام حسین (ع) - پژوهشکده علوم انسانی

ص. پ. ۳۳۷-۱۶۵۳۵ - شماره تلفن ۸۶۷۵۳۱

تبیین یک تحریف

بررسی ماجرای ورود اهل بیت (ع) به کربلا
در بیستم صفر سال ۶۱ هجری

نویسنده: عبدالرحیم قنوات
جهاد دانشگاهی دانشگاه مشهد

چکیده

داستان ورود اسیران اهل بیت به کربلا در روز بیستم صفر سال ۶۱ هجری به دلایل

زیر ناصحیح است:

عمر بن سعد پس از شهادت امام حسین (ع) و یارانش روز دوازدهم محرم راهی کوفه شد. با توجه به طول مسیر، اسیران اهل بیت روز چهاردهم یا پانزدهم محرم به کوفه رسیدند. چون عبیدالله درباره اسیران از شام کسب تکلیف کرد، پس به اندازه رفت و برگشت پیک، که حداقل دوازده روز است، اسیران در کوفه باقی ماندند. احتمالاً اسیران روز بیست و ششم محرم از کوفه حرکت کردند و چون راه عادی بین کوفه و شام از تکریت، موصل، نصیبین، حراره و حمص می‌گذشته است و به دلیل صحراهای صعب‌العبور بین کوفه و شام راه مناسبتری وجود نداشت، بنابراین حداقل بیست و پنج روز طول می‌کشید تا کاروان اسیران به شام برسد که با این وصف، بازگشت آنها در تاریخ بیستم صفر همان سال به کربلا ممکن نبوده است.

گذشته از این مطلب، نقل تاریخ بیستم صفر تا قرن هفتم در منابع نیامده است و لهوف نیز که برای نخستین بار این موضوع را مطرح می‌کند، منبع نقل خود را مشخص نمی‌کند. از طرف دیگر راه شام به مدینه از کناره‌های دریای احمر می‌گذرد و امکان عبور از کوفه وجود ندارد. نکته آخر اینکه نقل لهوف با نصوص دیگر تاریخی نیز تعارض دارد، ولی

این مطلب پذیرفتنی است که جابر بن عبدالله انصاری در این روز به کربلا و زیارت شهیدان رفته و بر مزار سیدالشهدا و شهیدان عالیقدر قیام عاشورا سوگواری کرده است.

مشهور است که اسیران اهل بیت، روز بیستم صفر سال ۶۱ هجری، اربعین شهادت امام حسین (ع)، در بازگشت از شام به کربلا بر مزار شهیدان به سوگواری پرداختند. هدف این نوشتار بررسی صحت و سقم این روایت مشهور است. آنچه در ابتدا و در این زمینه می توان گفت این است که ماجرای ورود اسیران اهل بیت به کربلا در روز بیستم صفر سال ۶۱ هجری بر اساس یک بررسی تاریخی و یا حتی با توجه به قرائن عقلی نادرست و مشکوک است. ادله ای که در ذیل ارائه می شود در جهت اثبات این ادعاست:

در تاریخ آمده است که عمر بن سعد پس از شهادت امام حسین (ع) و یارانش بلافاصله سرهای شهیدان را به کوفه نزد عبیدالله بن زیاد فرستاد و خود، روز عاشورا و تمامی روز یازدهم محرم را در کربلا ماند و روز دوازدهم به همراه کاروان اسیران راهی کوفه شد.^(۱) در باره تاریخ ورود اسیران به کوفه با توجه به گزارشهای تاریخی، که از روزهای پیش از عاشورا در دست است و در آنها آمد و شد قاصدانی میان کوفه و کربلا توصیف شده و فاصله این دو نقطه، یکروزه، ذکر گردیده است، می توان ورود اسیران اهل بیت به کوفه را روز چهاردهم و یا پانزدهم محرم تعیین کرد؛ چرا که یک کاروان اسیر که با شتر حرکت می کند برای طی چنین مسیری حداقل به زمانی دو برابر زمانی که یک قاصد با اسب یا شتری جمازه می پیماید، نیاز دارد.

مورخان می گویند عبیدالله بن زیاد شرح ماجرا را برای یزید نوشت و در مورد اسیران از او کسب تکلیف کرد و یزید پاسخ داد که سرهای شهیدان و نیز کاروان اسیران را به شام بفرستد و عبیدالله نیز چنین کرد.^(۲)

مطابق یک گزارش تاریخی که حکایتگر واقعه ای از اواخر قرن دوم هجری است، فاصله میان کوفه و شام توسط یک پیک تند سیر - و احتمالاً با استفاده از بیراهه ها و گذشتن از بادية الشام - شش روزه طی می شده است.^(۳)

حال اگر فرض کنیم که عبیدالله بن زیاد همان روز چهاردهم محرم فرستاده ای را نزد یزید فرستاده باشد، تاریخ ورود این فرستاده به دمشق حداقل بیستم محرم است. باز اگر فرض کنیم که یزید همان روز بلافاصله پاسخ نامه ابن زیاد را داده و این پاسخ

رانیز فرستاده‌ای تند سیر به کوفه برده باشد، تاریخ ورود این سفیر به کوفه باید بیست و ششم محرم باشد. باز اگر فرض کنیم که این زیاد همان روز به محض وصول فرمان یزید، اسیران را به سوی شام حرکت داده باشد، کاروان اسیران حداقل در هشتم صفر سال ۶۱ هجری وارد شام شده است، زیرا راهی که سفیر تند سیر، شش روزه طی کند، یک کاروان اسیر حداقل در زمانی دو برابر آن خواهد پیمود. و این حداقل زمان متصور برای طی چنین مسیری است - هشتم صفر تا بیستم این ماه تنها دوازده روز فاصله دارد.

بنابراین آمدن اهل بیت به کربلا در روز بیستم صفر تنها وقتی قابل قبول است که ما باز هم فرض کنیم که اسیران را همان روز ورود به شام بلافاصله بازگردانده باشند و این فرضی البته باطل و با روایتهای متعدد تاریخی مغایر است. (۴) همانگونه که فرضهای پیشین نیز نادرست و ذهنی است و در عالم واقع اتفاق نیفتاده است.

بنابراین تا اینجا مشخص شد که ورود اهل بیت به کربلا در روز بیستم صفر سال ۶۱ هجری، با توجه به قرائن عقلی و در نظر گرفتن فاصله کوفه تا شام امر معقولی نیست. این تازه وقتی است که ما تنها با استفاده از قرائن و حدس و گمان بخواهیم در این خصوص حکمی صادر کنیم. بررسی نقلی این قضیه و سرکشی به متون و روایات در این باره، صورتی دیگر از این امر را مشخص میکنند که ما در ذیل به آن می‌پردازیم:

این گونه که از تاریخ بر می‌آید ماجرای ورود اهل بیت به کربلا در بازگشت از سفر شام آن هم در بیستم صفر سال ۶۱ هجری، تا پیش از قرن هفتم هجری در جایی نیامده است. (۵) مرحوم سید بن طاووس (متوفی ۶۶۴ هـ) برای اولین بار در کتاب «اللّهوف علی قتلی طفوف» این داستان را اینگونه آورده است:

و لَمَّا رَجَعَ نَسَاءُ الْحُسَيْنِ وَ عِيَالَهُ مِنَ الشَّامِ وَ بَلَّغُوا الْعِرَاقَ، قَالُوا لِلدَّلِيلِ: مَرَّ بِنَا عَلِيٌّ طَرِيقَ كَرْبَلَا، فَوَصَلُوا إِلَيَّ مَوْضِعَ الْمَصْرَعِ، فَوَجَدُوا جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيَّ رَحِمَهُ اللَّهُ جَمَاعَةً مِنْ بَنِي هَاشِمٍ وَ رِجَالًا مِنْ آلِ رَسُولِ اللَّهِ وَ قَدْ وَرَدُوا لِزِيَارَةِ قَبْرِ الْحُسَيْنِ، فَوَافُوا فِي وَقْتٍ وَاحِدٍ وَ تَلَقَوْا بِالْبُكَاءِ وَ الْحُزْنِ وَ اللَّطْمِ وَ أَقَامُوا الْمَاتَمَ... (۶)

سید بن طاووس می‌گوید: وقتی زنان و خاندان امام حسین (ع) از شام برگشتند و به عراق رسیدند، از راهنمای خود خواستند تا آنان را به کربلا ببرد و چون به قتلگاه شهیدان رسیدند، با جابر بن عبدالله انصاری و گروهی از بنی هاشم و مردانی از خاندان

پیامبر رو برو شدند که آنان نیز برای زیارت قبر سیدالشهدا به کربلا آمده بودند. اینان جملگی در یک زمان به کربلا وارد شدند و به سوگواری پرداختند.

حال با اندکی تأمل و دقت پیرامون این روایت می‌توان به این نتایج رسید:

۱- نیامدن این روایت تا قرن هفتم هجری در کتب تاریخی، ما را در صحت این داستان دچار تردیدی جدی می‌کند.

۲- مرحوم سید بن طاووس از معرفی مأخذ و ذکر سلسله روایت خود در این نقل خودداری کرده و اصولاً در کتاب «اللہوف...» معمولاً سلسله روایات ذکر نشده است. این نکته نیز، خود بر تردید پیشین می‌افزاید.

۳- اصولاً راه شام به مدینه از راه شام به عراق جداست.

یزید، دستور داده بود که اسیران را به مدینه بازگردانند، لذا معقول نیست که کاروان اسیران از راهی دیگر، ابتدا به عراق رفته و سپس عازم مدینه شود.

۴- نکته قابل توجه دیگر اینکه مؤلف «اللہوف...» نیز در این روایت نیاورده است که روز ورود اهل بیت به کربلا بیستم صفر است. ولی با توجه به اینکه روز ورود جابر بن عبدالله انصاری به کربلا در مأخذ تاریخی، بیستم صفر ذکر شده^(۷) و مؤلف «اللہوف...» این دو واقعه را در یک روز دانسته، بعدها روز ورود اهل بیت به کربلا هم بیستم صفر قلمداد گردیده است^(۸).

۵- آنچه باز هم ما را در پذیرفتن بیستم صفر به عنوان تاریخ ورود اسیران به کربلا به تردید می‌افکند، تناقض این قول با گفته‌های سایر مورخان شیعه و حتی خود مرحوم سید طاووس است.

شیخ عباس قمی به نقل از حسن بن علی الطبرسی در کتاب «کامل بهایی»، تاریخ ورود اسیران اهل بیت را به شام، شانزدهم ربیع الاول سال ۶۱ هجری ذکر می‌کند^(۹) که مطلقاً با ورود اهل بیت در بیستم صفر به کربلا ناسازگار است. هم ایشان به نقل از خود سید بن طاووس در کتاب: «الاقبال بالاعمال الحسنه...» مدت اقامت اهل بیت را در شام یک ماه آورده است.^(۱۰) نیز می‌آورد که تفصیل ورود جابر به کربلا در کتاب «مصباح الزائر» سید بن طاووس و «بشارة المصطفی» ابوالقاسم طبری، که هر دو از کتابهای معتبر موجود است، آمده و ابدأً ذکر از ورود اهل بیت در آن هنگام نشده است.^(۱۱)

بررسی مسیر حرکت کاروان از کوفه تا شام نیز یاری رسان این بحث است، مؤلف

کتاب مقتل «مقام زخار» به نقل از «کامل بهایی» و مقتل ابی مخنف مسیر حرکت کاروان و منزلگاه‌های آن را به این ترتیب معرفی کرده است:

حصاصه، تکریت، صلب، ... موصل، تل اعفر، سنجار، نصیبین، ... حلب، سرمین، قنسرین، معزه النعمان، ... حماة، حمص، ... الارنب، ... دمشق، (۱۲)

از نویسندگان معاصر، دکتر سید جعفر شهیدی بر اساس روایت مندرج در مقتل ابی مخنف و با تجزیه و تحلیل آنها منزلگاه‌های کاروان اسیران را از کوفه تا شام صحیحتر معرفی می‌نماید. (۱۳)

مختصر اینکه مطابق این روایات و تجزیه و تحلیل جغرافیایی دکتر شهیدی، کاروان اسیران برای رسیدن به دمشق، در یک خط مستقیم از راه «تکریت» به شمال عراق رفته و سپس وارد ایالت جزیره شمال عراق فعلی و شمال شرق سوریه گردیده است. پس از آن از راه موصل به «نصیبین» رفته و در نوار مرزی کنونی ترکیه و سوریه به «حران» رسیده است. سپس وارد مناطق غربی سوریه گشته و با پشت سر گذاشتن «معرة النعمان»، «حماة» و «حمص» سرانجام با طی مسیری در حدود ۱۵۰۰ کیلومتر وارد دمشق گردیده است.

حال با نگاهی به نقشه کاملاً روشن خواهد شد که طی چنین مسیری آن هم توسط کاروانی مرکب از زن و کودک و افراد ناتوان نمی‌تواند آن چنان سریع اتفاق بیفتد که کاروان در کمتر از بیست پنج روز مجدداً راه رفته را بازگردد و به کربلا بیاید. انجام چنین کاری مستلزم این است که کاروان اسیران بدون توقف روزانه مسافتی در حدود صد و بیست و پنج کیلومتر را پیموده باشد و این مسلماً امری محال است.

ضمن اینکه همانگونه که روی نقشه مشخص در جغرافیای قدیم عربستان و شام، راه مدینه و شام راهی کاملاً شناخته شده و جدا از عراق است. این راه که قسمت انتهایی مسیر تجاری جنوب عربستان است، از کناره دریای سرخ در غرب شبه جزیره عربستان می‌گذرد و طبیعی است که اهل بیت در بازگشت به مدینه این راه را طی کرده باشند و گذشتن آنها از عراق امری بسیار نامحتمل و بعید است و حتی چنانچه این کار صورت گرفته باشد با توجه به قرائن عقلی و نقلی و جغرافیایی، تاریخ ورود اهل بیت به کربلا نمی‌تواند روز بیستم صفر سال ۶۱ باشد. ولی آنچه پذیرفتنی است این است که این روز، روز ورود جابر بن عبدالله انصاری به کربلا و زیارت و سوگواری او بر مزار سیدالشهدا و شهیدان عالیقدر قیام عاشورا باشد؛ سلام الله علیهم اجمعین.

پی نوشتها

- ۱- ترجمه تاریخ طبری، ج ۷، ص ۳۰۶۵، ترجمه اخبارالطوال، ص ۳۰۵
- ۲- اللهوف علی قتلی طفوف، سید بن طاووس، ص ۷۱-۱۶۹
- ۳- جوامع الحکایات و لوامع الروایات، سدیدالدین محمد عوفی، به کوشش جعفر شعار، ص ۱۹۰ به بعد
- ۴- مرحوم شیخ عباس قمی به نقل از علامه مجلسی آورده است که اهل بیت پس از تغییر شرایط در شام تنها به مدت هفت روز به اقامه عزا پرداختند. رک به منتهی الآمال، انتشارات ایران، ج ۱، ص ۵۱۵. هم ایشان در ص ۵۱۶ این کتاب از قول سید بن طاووس در کتاب «اقبال...» مدت اقامت اهل بیت را در کربلا یک ماه ذکر کرده است.
- ۵- حماسه حسینی، مرتضی مطهری، ج ۱، ص ۳۰
- ۶- اللهوف، سید بن طاووس، ص ۱۹۶
- ۷- بررسی تاریخ عاشورا، محمد ابراهیم آیتی، ص ۲۴۴، به نقل از «مصباح المجتهد» شیخ طوسی
- ۸- برای نمونه رک به «المنتخب»، شیخ عزالدین طریحی، بیروت، ص ۴۹۸، طریحی در قرن یازدهم هجری می زیست.
- ۹- منتهی الآمال، ص ۴۹۵.
- ۱۰- همان، ص ۵۱۶
- ۱۱- همان، ص ۵۱۷
- ۱۲- قمقام زخار و صمصام تبار، فرهاد میرزا معتمدالدوله، انتشارات اسلامی، ج ۲، ص ۵۴۷ به بعد
- ۱۳- زندگانی علی بن حسین، سید جعفر شهیدی، دفتر نشر و فرهنگ اسلامی، ص ۲-۶۱